

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

YLEISTÄ

Esitys on huolellisesti laadittu, selkeä ja seikkaperäinen. Se perustuu monipuolisiin selvityksiin. Hovioikeus kannattaa muutoksenhakumenettelyn muuttamista esitetyllä tavalla jäljempänä mainittavin huomautuksin.

Hovioikeus haluaa korostaa, että hovioikeusmenettelyä koskevat säännökset tulee laatia sellaisiksi, että ne mahdollistavat tarkoituksenmukaisen ja joustavan oikeudenkäyntimenettelyn muutoksenhakuasteessa. Näin ollen hovioikeus painottaa tässä lausunnossaan sitä, että menettelysäännöksiä ei saisi laatia liian sitoviksi vaan niihin tulisi jättää tiettyjä joustomahdollisuuksia erityistilanteiden varalle, koska ne ovat vaikeasti ennakoitavissa. Myöskään teknisen kehityksen hyödyntämismahdollisuuksien vuoksi sääntely ei saisi olla liian jäykkää ja lisäksi tulisi olla mahdollisuus kehittää menettelyä siitä saatujen kokemusten perusteella. Hovioikeus haluaa lisäksi korostaa prosessin johdon, asian laadun ja asianosaisten kuulemisen merkitystä päätettäessä menettelytavoista yksittäisessä asiassa. Tämä edellyttää joissakin kohden sääntelyn tarkentamista.

NYKYTILAN ARVIOINTI

Hovioikeudella ei ole huomautettavaa esityksen perusteluihin.

KANSAINVÄLISET VERTAILUT

Eurooppalaisen tuomarivaihdon, kansainvälisten kokousten ja muun kansainvälisen yhteistyön yhteydessä muiden maiden kollegojen kanssa käydyissä keskusteluissa on käynyt ilmi, että muissa maissa ei hovioikeuden kanssa vertailukelpoisessa asemassa olevissa muutoksenhakutuomioistuimissa enimmäkseen oteta vastaan käytännössä näyttöä lainkaan. Eli käytäntö on sama kuin Virossa. Sikäläisten kollegojen kertoman mukaan organisoitaessa Viron oikeuslaitos uudelleen 1990-luvulla oli esillä pohjoismainen malli, mutta siihen ei haluttu mennä ja toimintamallit haettiin Keski-Euroopasta.

Tuomioistuinlaitoksen rakenne ja oikeudenkäyntimenettelyn sääntely, kuten common law -järjestelmä, jury-järjestelmät niissä ja muissakin oikeuskulttuureissa, tutkintatuomarijärjestelmät ja kassaatiotuomioistuimet tekevät menettelyiden vertaamisen vaikeaksi. Kuitenkin appellaatiotyypisissäkin muutoksenhakutuomioistuimissa (esim. Sveitsi ja Hollanti) näyttöä ei käytännössä enää toisessa asteessa oteta vastaan. Esityksessä esimerkkimainitut Ruotsi, Norja, Tanska ja Saksa ovat Suomen tavoin poikkeuksia ns. valtavirrasta. Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa näytön vastaanottamista tapahtuu karkealla tasolla arvioiden suunnilleen samalla tasolla. Sen sijaan Tanskassa oikeudenkäyntikulttuuri eroaa varsin paljon muista Pohjoismaista ja siellä muutoksenhaku ja sitä kautta näytön vastaanottaminen on käytännössä tuntuvasti harvinaisempaa.

Saksassa yleisten tuomioistuinten neliportaisuus tekee asian hahmottamisen vaikeammaksi. Siellä ensimmäisessä asteessa (Amtsgericht) käsitellään karkean luonnehdinnan mukaan meidän tavanomaiset rikosjutut ja hyvin pieni osa intressiltään vähäisistä meillä luokkaan laajat riita-asiat kuuluvista jutuista sekä perheoikeudelliset asiat. Ensimmäisen asteen tuomioistuimen ratkaisuihin haetaan muutosta toisen asteen tuomioistuimesta (Landsgericht). Toisen asteen tuomioistuin Landsgericht puolestaan käsittelee ensimmäisenä asteena rikosasiat, jotka karkealla tasolla luonnehtien vastaavat meidän rikoslaissamme törkeäksi nimettyjä rikostunnusmerkistöjä. Landsgericht käsittelee ensimmäisenä asteena myös riita-asiat, joita voidaan luonnehtia meidän laajojen riita-asioidemme valtavirraksi.

Saksassa muutosta haetaan joko Berufung, Beschwerde tai Revision -nimisillä valitusmenettelyillä. Rikosasioista säädetään omassa menettelylaissa (Strafprozessordnung, StPO) ja menettelystä riita-asioissa omassaan (Zivilprozessordnung, ZPO). Teoriassa Amtsgerichtin rikosasioita koskevassa valitusmenettelyssä Landsgerichtin oikeudenkäynti on Oberlandesgerichtien vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan itsenäinen oikeudenkäyntimenettely, jossa asia käsitellään uudelleen ja otetaan vastaan kaikki todisteet. Muutoksenhakemuksissa nimetäänkin säännönmukaisesti sama todistelu esitettäväksi. Koska StPO § 325 mukaan näyttö voidaan asianosaisten menettelyn hyväksyessä kuitenkin ottaa huomioon siten kuin se on alemman oikeuden pöytäkirjaan kirjattu, asian valmistelun aikana ja usein vasta pääkäsittelyssä monien todistajien kuulemisesta luovutaan. Käytännön toimijoiden mukaan todistajista kuullaan näissä asioissa kolmasosa tai puolet.

Haettaessa muutosta riita-asioissa todistelua ei pääsäännön mukaan oteta uudelleen vastaan, jos siihen ei ole erityistä syytä. Haettaessa muutosta Landsgerichtin ensimmäisenä oikeusasteena

antamasta ratkaisusta Oberlandesgerichtissä muutoksenhakumenettelynä on pääsääntöisesti Revision, joka on lähempänä meidän korkeimman oikeutemme valituslupajärjestelmää kuin hovioikeusvalitusta. Niissä ei käytännössä juurikaan kuulla henkilötodistajia.

Muiden maiden menettelyistä saatavissa oleva tieto osoittaa, että henkilötodistelun uudelleen tapahtuvalla vastaanottamisella on muutoksenhakumenettelyssämme poikkeuksellisen suuri rooli. Siksi menettelyä uudistettaessa ei ainakaan tulisi siirtyä siihen suuntaan, että todistelun laajuutta kasvatetaan. Toisaalta realiteetti on se, ettei tosiasiasa näyttömuutoksenhaun kieltämistä merkitsevän uudistuksen toteuttamiselle ole ainakaan tällä hetkellä edellytyksiä. Tästä syystä uudistuksen valmistelussa olisi pyrittävä sellaiseen lopputulokseen, että näytön vastaanottaminen pyritään prosessiin osallistuvien yhteisvoimin ja etenkin tuomioistuimen prosessinjohtotoimilla rajaamaan tarkoituksenmukaiseksi. Säännökset tulisi laatia tätä päämäärää tukeviksi siten, että kärjäoikeudessa kertynyt paras mahdollinen ja tuomioistuimelle välittömästi esitetty todistelu on sellaisenaan käytettävissä myös muutoksenhakuasteessa. Oikeudenkäynnin painopiste ei muussa tapauksessa siirry kärjäoikeuteen vaan voi jopa siirtyä yhä enenevässä määrin hovioikeuteen. On olemassa vaara, että kärjäoikeuskäsittelyn koetaan olevan vain tapa kerätä aineistoa hovioikeusmenettelyä varten.

VALMISTELU JA PÄÄKÄSITTELY KÄRJÄOIKEUDESSA

Uudistus edellyttää kärjäoikeusprosessin terävöittämistä, mikä ei palvele yksin hovioikeusmenettelyä vaan mahdollistaa asian aiempaa laadukkaamman ratkaisemisen jo kärjäoikeudessa. Tosiasia on, että hovioikeuskäsittelyä ei pystytä toteuttamaan onnistuneella tavalla ja selkeästi kärjäoikeuden videotallenteiden avulla, jos niistä ilmenevät kertomukset sisältävät huomattavissa määrin oikeudellista merkitystä vailla olevia seikkoja ja hovioikeusvaiheessa riidattomia asioita, ellei näitä muutoksenhaussa tarpeettomia tallenteiden osia kyetä tunnistamaan vaivattomasti mutta luotettavasti. Tällaisen aineiston jättäminen katsomatta hovioikeudessa ei onnistu, jos kertomukset poukkoilevat aiheesta toiseen.

Hovioikeus yhtyy työryhmän näkemykseen siitä, että etenkin laajoissa rikosasioissa asioiden valmistelua tulisi kärjäoikeudessa tehostaa ja varmistaa se, että oikeudenkäynnin kohteena olevat tosiseikat ovat oikeudellisesti relevantteja ja että ne ovat näytöllisesti aidosti epäselviä. Hovioikeus pitää kannatettavana työryhmän esityksiä siitä, että tätä tavoitetta korostetaan täsmentämällä prosessinjohtoa koskevia säännöksiä ja muuttamalla valmistelua koskevia säännöksiä. Samassa yhteydessä tulisi myös korostaa koulutustarvetta.

Hovioikeuden mielestä säännöksiä olisi kuitenkin syytä vielä selventää ja täsmentää niin, että tavoite ilmenisi selvästi myös itse lakitekstistä. Käytännössä on voitu havaita, että aineistoltaan laajan ja hyvin jäsennellyn tuomion taustalla on huolellisesti laadittu prosessisuunnitelma, josta ilmenevät todistuskeinot ja niiden liittyminen käsiteltävänä olevan asian eri kysymyksiin. Jotta alioikeusmenettelyyn liittyvät odotukset toteutuisivat, prosessisuunnitelmasta ja yhteenvedosta olisi syytä ottaa lakiin nimenomainen säännös. Hovioikeus ei pidä riittävänä sitä, että asiaa on pääosin

käsitelty ainoastaan esityksen perusteluissa. Muutoin on vaarana, että uudistuksen tavoitteet jäävät käytännössä olennaisilta osin saavuttamatta.

Jo asiaa kärjäoikeudessa käsiteltäessä olisi tärkeää, että prosessisuunnitelma laaditaan yhdessä osapuolten kanssa ja siten myös asianosaiset tarvittaessa veloitetaan ottamaan kantaa siihen, onko asia sen laatuinen, että sen käsittelyä tulisi erityisesti jäsenellä ja millä tavalla jäsentely olisi tarkoituksenmukaista tehdä. Tuomioistuimella säilyisi tietenkin viimesijainen prosessinjohtotehtävä, mutta asian onnistunut jäsentely on edellytys myös onnistuneelle asianajolle. Hovioikeus esittää, että oikeudenkäymiskaaren (OK) 5 luvun 24 §:n 1 momenttia muutetaan seuraavan sisältöisellä tavalla:

”Tuomioistuimen on valmistelun kuluessa tehtävä jäsenelty kirjallinen yhteenveto asianosaisten vaatimuksista, niiden perusteista sekä tarvittaessa todisteista ja siitä mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen[, jos se on asian laajuuden vuoksi tai muusta erityisestä syystä tarpeen]. Laajoissa asioissa tuomioistuimen tulee lisäksi huolehtia siitä, että asiassa laaditaan erillinen prosessisuunnitelma, josta ilmenevät asian jäsentelyä vastaavasti todistelun vastaanottamisjärjestys ja aikataulu.”

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 5 luvun 10 b §:ää koskevaa esitystä olisi muutettava vastaavalla tavalla.

TALLENTEIDEN INDEKSOINTI KÄRJÄOIKEUDESSA

Indeksointia ei tule tarkastella yksin hovioikeutta varten tehtävänä teknisenä toimenpiteenä. Kyse on oikeudenkäyntiaineiston jäsentämisestä tavalla, joka vastaa tehtyä prosessisuunnitelmaa ja sittemmin toteutunutta ja pöytäkirjattua oikeudenkäyntiä. Tällä tavoin indeksoitu ääni- ja kuvatallenne mahdollistaa kärjäoikeudessa kertyneiden todistelutallenteiden hyödyntämisen tarvittaessa jo kärjäoikeuden tuomion kirjoittamisen yhteydessä. Samat hyödyt kertyvät osapuolille näiden hakiessa muutosta kärjäoikeuden ratkaisuun, koska näin laaditut ääni- ja kuvatallenteet mahdollistavat jo kertyneiden todistelutallenteiden käyttämisen sellaisenaan muutoksenhakuasteessa. Ilman näin tehtyä indeksointia on vaarana, että hovioikeudessa joudutaan turvautumaan todistajien uudelleen kuulemiseen tarpeettoman suuressa määrin, koska kärjäoikeuden todistelutallenteet eivät mahdollista todistelun kohdentamista ja siten todistelutallenteiden hyödyntämistä tarkoituksenmukaisella tavalla.

Indeksointi on tarpeellinen erityisesti, jos käsittelyn kohteena olevassa asiassa on useita kysymyksiä, jotka liittyvät täysin toisistaan erillisiin oikeussuhteisiin, syytekohtiin, todistusteemoihin tai tapahtumiin. Se on tarpeen myöskin silloin, kun todistusteema muodostaa itsenäisen kokonaisuuden, jolla ei ole merkityksellistä yhteyttä muihin seikkoihin. Tällöin on mahdollista, että hovioikeudessa ei ole enää kysymys kaikkiin näihin seikkoihin tai tapahtumiin liittyvästä näytöstä. Jokin syytekohta on esimerkiksi saattanut tulla hylätyksi tai muuttunut tosiseikastoltaan

riidattomaksi. Tällöin näiden kohtien katsomisesta aiheutuu huomattavasti hyvin turhauttavaa työtä ja hovioikeuden pääkäsittelyiden kesto todennäköisesti kasvaisi nykyisestään.

Mietinnössä on arvioitu, että tällainen menettely aiheuttaisi varsin merkittävää lisätyötä kärjäoikeudessa. Hovioikeus ei täysin voi yhtyä tähän arvioon. Ensinnäkin useimmissa tavanomaisissa rikosasioissa todistajan kuulemiset ovat varsin lyhyitä, kestäen tyypillisesti 10-20 minuuttia. Todistelua ei siis useinkaan ns. perusjutuissa oteta vastaan monien tuntien ajan. Niissä kerrotaan tietystä nopeasti edenneestä tapahtumasta ja arvioitavana on lähinnä todistajan luotettavuus, mahdollisuus tehdä luotettavia havaintoja ja muut kertomuksen todistusarvoon vaikuttavat seikat. Tällaisissa jutuissa ja monen todistajan kohdalla laajemminkin jutuissa suurin osa todistajankertomuksista ovat täysin tai ainakin niin suurelta osin relevanttia aineistoa, että panostus tallenteiden osittaiseen kuuntelemiseen ei ole lainkaan tarpeen.

Ongelma liittyykin enemmän tiettyihin laajasti kuultuihin todistajiin, jotka ovat joko ulkopuolisia asiantuntijoita tai asianosaisiin läheisessä suhteessa olevia henkilöitä. Heidän joskus useitakin tunteja kestäneiden kuulemistensa laajuuteen saattaa helpommin liittyä edellä kuvattuja ongelmia. Ongelmalla on myös selkeä liittymä oikeudenkäyntien havaittavissa olevaan tarpeettomaan pitkittymiseen ja suoranaiseen paisumiseen. Tämä näkyy joissakin tapauksissa myös oikeudenkäynnin kustannusten nousuna ja asioiden käsittelyn viivästymisenä sekä oikeudenkäynnin painopisteen siirtymisenä kärjäoikeudesta hovioikeuteen.

Hovioikeus toteaa, että tällaisessa oikeudenkäynnissä kärjäoikeuden kokoonpanossa on yleensä vähintään kaksi ammattituomaria ja yhden ammattituomarin istuessa lautamiesten kanssa säännönmukaisesti joko kärjäsihteeri tai notaari pöytäkirjanpitäjänä. Indeksointi pystyttäisiin merkitsemään istunnossa suoraan pöytäkirjaluonnokseen tai ainakin tavanmukaisesti laadittavaan memoriaaliin (muistiinpanoihin), josta ne olisivat siirrettävissä pöytäkirjaan. Jos asianosaiset tai hovioikeus joutuisivat jälkikäteen tekemään tällaisen erittelyn, siitä tulisi uusi työvaihe, johon menisi huomattavasti työaikaa. Hyvin valmistellussa alioikeuskäsittelyssä se syntyisi käsittelyn ohessa ja indeksoinnin perustan luovat huolellisesti laadittu prosessisuunnitelma ja toteutunutta istuntoa vastaava pöytäkirja. Jos indeksointia ei pystytä tekemään käsittelyn aikana, ongelma on todennäköisesti osaksi ainakin siinä, ettei oikeudenkäynnissä noudateta esityksessä edellytettyä jäsenyneyttä.

Kysymys on hyvin pitkälle siitä, onko kärjäoikeuden tuomari asiaa valmistellessaan yhteistyössä asianosaisten kanssa määrittänyt asianmukaisesti todistusteemat ja tapahtuuko kuuleminen johdonmukaisesti ja jäntevästi näiden teemojen rajoissa vai syrjähtelee kuuleminen jatkuvasti kysymyksiin, joilla ei ole juridista merkitystä asian ratkaisemiselle. Tällainen asian jäsentymätön käsittely myös usein heijastuu kärjäoikeuden tuomioon ja niitä koskeviin valituksiin. Todettakoon kuitenkin, että tällainen oikeudenkäyntimenettely on Vaasan hovioikeuspiirin kärjäoikeuksissa varsin harvinainen ja hovioikeudella on vahva luottamus siihen, että piirimme kärjäoikeudet pystyvät hyvin laatimaan indeksoinnin jäsenyneen prosessisuunnitelmansa avulla. Toki asia vaatii kuitenkin yhteistyötä ja yhteistä koulutusta hovioikeuspiireissä.

Säännöksistä tulisi selvästi ilmetä velvoite ääni- ja kuvatallenteen indeksointiin tavalla, joka mahdollistaa sen tarkoituksenmukaisen hyödyntämisen muutoksenhakuvaiheessa. Indeksoinnin on vastattava käräjäoikeuden prosessisuunnitelmaa ja sittemmin pääkäsittelystä laadittua pöytäkirjaa, jotta valituksessa kyetään esittämään yksilöity kanta siitä, onko ääni- ja kuvatallenne hyödynnettävissä hovioikeudessa, ja jos, niin miltä osin todistelu voidaan ottaa vastaan hovioikeudessa ääni- ja kuvatallenteelta. Indeksointi olisi ilmoitettava joko kunkin kohdan kuulemisen ajankohdan alkamisajan kellonaikana tai nauhoituslaitteen ilmaisemana ajankohtana. Merkintä palvelisi asianosaisia ja hovioikeutta sekä joissakin tapauksissa käräjäoikeuttakin laajan todistajankertomuksen tallenteen käsittelyssä.

Hovioikeus ehdottaa, että OK 22 luvun 6 §:n 1 momentti säädettäisiin seuraavasti:

”Todistajan, asiantuntijan sekä todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun henkilön kuulustelusta on käräjäoikeudessa tehtävä kuva- ja äänitallenne, jonka avulla on mahdollista arvioida henkilötodistelun luotettavuutta. Laajoissa asioissa tallenteeseen tulee tehdä asian jäseneltyä käsittelyjärjestystä vastaavat aikamerkinnot (indeksointi).”

Hovioikeus ehdottaa, että myös pöytäkirjanpitoa koskevaan OK 22 luvun 5 §:n 1 momenttiin otettavaksi asiasisällöltään seuraava 4. kohta:

”4) asian jäseneltyä käsittelyjärjestystä vastaavat aikamerkinnot (indeksointi).”

KERTOMUSTEN LITTEROINTI

Kertomusten litterointi (kirjoittaminen puhtaaksi) helpottaisi relevanttien kohtien etsimistä nauhoitteista ja siitä olisi myös suurta hyötyä valitusta tai vastausta laativalle ja valitusperusteiden relevanssia pohtivalle syyttäjälle tai asiamiehelle. Myös käräjäoikeudelle niistä saattaisi olla hyötyä memoriaalina (muistiinpanoina), jos kysymys on poikkeuksellisen kauan kestävästä oikeudenkäynnistä. Kertomusten litterointi merkitsisi kuitenkin tällä hetkellä huomattavaa lisätyötä, johon ei käytännössä löydy resursseja. Puheentunnistusjärjestelmät kehittyvät kuitenkin koko ajan ja poliisi on suunnitellut esitutkintakertomusten litterointia varten hankittavaa ohjelmaa. Edellytykset kertomusten litteroinnille koneellisesti saattavat sen vuoksi kehittyä hyvinkin nopeasti ja niiden hyödyntämiseen tulisi varautua menettelyn tulevaisuutta suunniteltaessa.

Todettakoon selvyyden vuoksi, että kertomusten litteroinnilla ei voida korvata tallennetun kertomuksen katsomista. Kirjoitetun tekstin perusteella ei ole edellytyksiä arvioida todistelun uskottavuutta eikä myöskään sen näyttöarvoa. Litterointi voisi siis toimia ainoastaan apuneuvona etsittäessä tallenteelta oikeaa kohtaa hyödynnettäessä tallennetta OK 26 luvun 12 §:n 3 momentin

nojalla. Työryhmä on selostanut lainkohtaa koskevan käytännön ja vakiintuneet tulkinnat aivan oikein (mietinnön s. 96). Tarkoituksena ei saa olla tämän menettelyn laajentaminen palaamalla takavuosien suullis-pöytäkirjalliseen menettelyyn.

HENKILÖTODISTELUN LAAJUUS HOVIOIKEUDESSA JA ASIANOSAISTEN VAIKUTUSMAHDOLLISUUS MENETTELYYN

Ruotsalaiset kollegat eivät ole käytännössä pystyneet toteuttamaan nauhoitteiden osittaista esittämistä eikä siellä ole juurikaan käyty aiheeseen liittyvää keskustelua. Käytännössä ruotsalaiset katsovat tallenteet myös siltä osin kuin niiden sisältämän näytön arvioinnista ei ole kysymys. Esimerkiksi suurissa talousrikoksissa, joissa merkittävä osa syytteistä on hylätty, eikä niistä ole enää hovioikeudessa kysymys, on myös saatettu turvautua todistajan uudelleenkuulemiseen. Käytännössä kuitenkin haastattelutietojen perusteella on niin, että useiden viikkojen tai kuukausien oikeudenkäynneissä katsotaan varsin paljon materiaalia, joka ei lainkaan vaikuta asian arviointiin. Se on koettu äänensävyistä päätellen ainakin ajoittain jopa tympeäksi (tråkig) työksi. Tällaista lopputulosta tulisi kaikin keinoin meillä välttää.

Näistä syistä olisi tärkeää, että käräjäoikeus johtaisi prosessia niin, että todistelun vastaanottamisen rakenne on jäsenelty ja että istunnossa pysytään tehdyssä prosessisuunnitelmassa. Istuntoa tulisi johtaa tämän mukaisesti eli puheenjohtajan tai pääkuulustelun toimittajan tulisi kertoa selkeästi, että todistelussa siirrytään uuteen erilliseen todistusteemaan tai muuhun oman kokonaisuuden käsittävään osaan kuulemisessa. Tällöin pöytäkirjanpitäjä voisi tehdä tästä ajankohdan ilmaisevan merkinnän ääni- ja kuvatallenteeseen. Mieluusti kuuleminen voitaisiin toimittaa myös niin, että selkeän oman kokonaisuuden muodostavan laajan osan pääkuulustelua seuraisi sitä koskeva vastakuulustelu ja mahdolliset tarkentavat kysymykset.

Asianosaiset ja heidän asiamiehensä ovat yleensä olleet läsnä käräjäoikeuskäsittelyssä ja he tuntevat muutenkin parhaiten asian ja sen taustat. He myös määrittelevät prosessitoimillaan hovioikeuden tutkimisvallan (OK 26:1). He ovat myös hakemalla muutosta osoittaneet heillä olevan oikeusturvaodotuksia, jotka he pystyvät itse parhaiten määrittelemään. Maksukykyiset asianosaiset voivat myös joutua aidosti vastuuseen oikeudenkäynnin kustannuksista. Näistä syistä asianosaisten kannanottoihin siitä, miten oikeudenkäynti tulisi järjestää, tulee kiinnittää huomiota, vaikka tuomioistuimien on sidottu prosessilakiin ja on velvollinen sitä ja sen taustalla olevia menettelyperiaatteita noudattamaan.

Todettakoon, että Vaasan hovioikeudessa on kiinnitetty erityistä huomiota tosiseikaston riitautukseen liittyvään prosessinjohtoon ja näin meneteltäessä on pystytty rajaamaan todistelua. Myös asianosaiset ovat tietoisena tästä saattaneet yhä enenevässä määrin jo valitusvaiheessa rajata muutoksenhaun kohdetta, jos he ovat päätyneet siihen, että käräjäoikeus on asianmukaisesti perustellut näyttöratkaisunsa, eikä osapuolilla ole näin ollen muutoksenhaun tarvetta siltä osin. Tällä on todennäköisesti ollut vaikutusta pääkäsittelyiden keston, jotka ovatkin huomattavasti

lyhentyneet viime vuosina. Vaasan hovioikeuden pääkäsittelytuntien määrä onkin ollut viime vuosina valtakunnan pienin, vaikka pääkäsittelyidemme lukumäärä ja prosenttiosuus on kärkipäässä. Hovioikeus pitää tärkeänä, että varsinkin laajoissa oikeudenkäynneissä ei palattaisi ns. omprövning - tyyppiseen menettelyyn (käräjäoikeuskäsittelyn toistamiseen) laajasti omaksutun överprövning - menettelyn (keskittyminen käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden tarkastamiseen) sijasta, jonka myös työryhmä on aivan oikein ottanut oikeudenkäyntimenettelyn tavoitteeksi ja kuvannut periaatteen erittäin hyvin mietinnössään.

On tärkeää, että valmistelu laajaa todistelua sisältävissä asioissa onnistuu hovioikeudessa hyvin. Edelleen on tärkeää, että valmistelussa kiinnitetään tarpeen mukaan huomiota siihen, millä todistelun kohteeksi esitetyllä seikalla on oikeudellista relevanssia ja tarjotaanko todistelua, joka ei vaikuta asian ratkaisemiseen tai on käräjäoikeuskäsittelyn jälkeen riidatonta. Tämä edellyttää laadukkaita valitus- ja vastauskirjelmää sekä toimivaa yhteistyötä hovioikeuden, syyttäjien ja asiamiesten kesken.

Toisaalta asianosaiset saattavat olla usein eri mieltä keskenään menettelytavoista ja ajoittain asianosaisten vaatimukset saattavat ylittää sen tason, jonka asiakas valitsisi, jos joutuisi itse tosiasiallisesti maksamaan menettelyn kustannukset. Joissain tapauksissa asianosaisten motiivit saattavat liittyä myös asian käsittelyn viivästyttämiseen tai suorastaan vahingon aiheuttamiseen toiselle osapuolelle. Näistä syistä lopullinen päätösvalta on useimmiten syytä jättää tuomioistuimelle. Tällöin sääntely on usein syytä rakentaa niin, että laissa ilmaistaan pääsääntöinen menettelytapa ja todetaan, että tuomioistuin voi siitä erityisestä syystä poiketa asianosaisia kuultuaan. Tällöin tuomioistuimen tulee pystyä varsinkin vastoin asianosaisten kantaa toimiessaan esittämään oikeudenkäyntiperiaatteisiin perustuvan asiallisen syyn poikkeamiselle.

Edellä mainittujen seikkojen huomioon ottaminen ei edellyttäisi kovin suuria muutoksia ehdotettuihin säännöksiin. Toiminnan kehittämisen ja koulutuksen tueksi olisi kuitenkin syytä tarkistaa eräitä kohtia.

VALITUSKIRJELMÄÄ JA VASTAUSTA KOSKEVA SÄÄNTELY

Jotta hovioikeudessa ei otettaisi vastaan tarpeetonta todistelua, myös valitus- ja vastauskirjelmissä tulisi selvästi ilmaista, missä tarkoituksessa pääkäsittelyn toimittamista vaaditaan (näyttöpääkäsittely vai ns. pienimuotoinen pääkäsittely). Tämä vaatimus ilmenee pykälän ehdotetusta sanamuodosta. Säännökseen tulisi sisällyttää myös vaatimus siitä, että valittaja ilmoittaa, miltä osin kuva- ja äänitallennetta voitaisiin hyödyntää viittausmenettelyssä (OK 26:15a.3). Korjaus olisi tehtävissä esimerkiksi kirjoittamalla momentin kolmas virke seuraavaan muotoon: ”Lisäksi hänen on ilmoitettava, miltä osin käräjäoikeudessa kuulusteltujen henkilöiden kertomukset on tarpeellista ottaa vastaan sekä miltä osin ne voidaan ottaa vastaan viittaamalla siten kuin jäljempänä 26 luvun 15 a §:n 3 momentissa säädetään.”

Esitetty OK 25 luvun 15 §:n 2 momentin muutos pyynnön perustelemisesta on tarpeen myös sen vuoksi, että nykyisin pääkäsitteilypyyntöjä ei valituskirjelmässä käytännössä juurikaan varsinaisesti perustella. Tästä voi aiheutua epätietoisuutta siitä, halutaanko pääkäsitteily toimittaa vain todistelun vastaanottamiseksi. Jos tuomioistuimien katsoo todistelun vastaanottamisen tarpeettomaksi, saattaa syntyä epätietoisuutta siitä, tuleeko asiassa kuitenkin järjestää ns. pienimuotoinen pääkäsitteily, jossa asianosaisella on mahdollisuus esittää suoraan tuomioistuimelle valitusperusteensa. Tällainen epäselvyys valitusperusteiden tulkinnassa saattaa johtaa tarpeeseen täydennyttää valitusta tai jopa asian palauttamiseen hovioikeuteen, jos asiassa katsotaan olevan kysymys tällaisesta tilanteesta (KKO 2012:99). Perusteluissa olisi siten aiheellista korostaa sitä, että pyynnön perusteluissa tulee erikseen ottaa kantaa näytön vastaanottamisen tarpeen ohella myös tarkoitukseen varata tilaisuus ajaa asiaansa suullisesti hovioikeudessa.

Mikäli katsottaisiin, että viittaamismenettely otettaisiin nyt ehdotetusta sääntelystä poiketen lähtökohtaiseksi todistelun esittämistavaksi, olisi säännöksessä edellytettävä valittajalta ja vastapuolelta lisäksi perusteluja sille, miksi viittausmenettely ei olisi hänen mielestään soveltuva menettely kyseisessä asiassa.

VALMISTELUA HOVIOIKEUDESSA KOSKEVA SÄÄNTELY

OK 26 luvun 9 §:n kohdalla olisi syytä korostaa sen yhteyttä OK 25 luvun 15 §:n valituskirjelmän ja OK 26 luvun 4 §:n vastauskirjelmän sisältöä kokeviin säännöksiin ja korostaa hovioikeuden velvollisuutta valvoa sitä, että asianosaiset noudattavat valitus- ja vastauskirjelmässään niitä koskevia säännöksiä. Hovioikeuden tulee muutoinkin valmistella asia hyvin, jos asianosaisten kannanotot ovat epäselviä. Lisäksi olisi paikallaan todeta, että tämä käytännössä edellyttää aikaisempaa aktiivisempaa yhteydenpitoa asianosaisiin ja myös valmisteluistuntojen lisäämistä laajoissa asioissa. Niissä voidaan kuitenkin käyttää etäyhteyksiä.

Alioikeuksia koskevassa tarkastustoiminnassa, tuomioistuinten ja sidosryhmien yhteistoiminnassa ja kaikessa koulutuksessa tulisi korostaa yhteistyötä oikeudenkäyntimenettelyn tavoitteiden saavuttamiseksi.

VIITTAUSMENETTELY HOVIOIKEUDESSA

Hovioikeus toteaa, että Ruotsissa hovioikeuden pääkäsitteilyn ulkoista kulkua muuttavasta viittaamismenettelystä on säädetty rättegångsbalkenin 43 luvun 7 ja 8 §:issä, jotka mahdollistavat viittaamismenettelyn niin kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston kuin henkilötodistelunkin osalta. Ehdotuksessa ei selväsanaisesti mahdollisteta sitä, että viittaamismenettely olisi käytettävissä myös hovioikeudessa ennen pääkäsitteilyä kertyneen kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston osalta. Tätä on pidettävä merkittävänä puutteena ja voi johtaa tarpeettomasti siihen, että viittaamismenettely rajoittuu ehdotuksessa esitetyllä tavalla vain henkilötodisteluvaiheeseen. Viittaamismenettelyn olisi

kuitenkin oltava mahdollinen joustavasti siten, että pääkäsittelyssä ei olisi välttämättä kaikkia OK 26 luvun 24 §:ssä edellytettyjä pääkäsittelyn eri vaiheita eli hovioikeuden alkutoimia, asiaesittelyä ja kirjallista todistelua. Pääkäsittelyn rakenne ei ole itseisarvo, eikä sitä koskeva sääntely saa johtaa epätarkoituksenmukaiseen oikeudenkäyntimenettelyyn hovioikeudessa.

Ehdotuksen mukaan viittausmenettelyn käyttö olisi sidottu todistelun laajuuteen, mikä poikkeaa Ruotsissa omaksutusta joustavammasta sääntelystä. Tämä ei ole perusteltua. Viittausmenettelyn tulisi olla käytettävissä hovioikeudessa tapauksissa, joissa hovioikeus harkitsee sen soveliaaksi osapuolia kuultuaan. Ehdotuksen perusteluista on luettavissa ohjausta siihen, että viittausmenettelyn rajana olisi kolmen päivän pääkäsittely, jonka laajuudeksi näyttäisi perusteluihin toisaalla kirjatun 25 tuntia (s. 55). Istuntosuunnittelussa pyritään yleensä siihen, että käsittely alkaa kello 9 ja päättyy virka-ajassa. Lounastauko ja välttämättömät lyhyet tauot huomioon ottaen yhtenä päivänä on mahdollista käsitellä asiaa enintään kuuden tunnin ajan. Ruotsalaiset kollegat ovat todenneet omiin kokemuksiinsa nojautuen, ettei kuvatalenteita pysty keskittyneesti katsomaan kuutta tuntia päivässä. Tarvittaessa asiaesittelyille, kirjallisten todisteiden esittelylle ja loppulausunnoille tulee varata asianosaisten toivoma aika ja ne vaatinevat vähintään keskimäärin puoli istuntopäivää. Laskennallinen kolmen päivä pääkäsittelyn kestoksi tulisi muissa laskelmissa ottaa siten enintään 16 tuntia, josta todistelun osuus olisi 13 tuntia.

Ruotsin vuoden 2008 uudistettuun menettelyyn (En modernare rättegång, EMR) ei alun perin kuulunut viittausmenettelyä. Sen ottivat kuitenkin omasta aloitteestaan käyttöön asianosaisten myötävaikutuksella vähitellen osa hovioikeuksista kaikkein isoimmista jutuissa ja vasta vuonna 2016 menettelystä otettiin säännös lakiin. Laissa on edellä todetulla tavalla edellytykseksi asetettu se, että hovioikeus katsoo menettelyn soveliaaksi. Ruotsalaisten kollegojen kanssa käydyissä keskusteluissa on tullut ilmi, että osassa hovioikeuksista viittausmenettelyn pääsääntöisenä rajana pidetään kolme istuntopäivää, joskin kaikki hovioikeudet noudattavat tapauskohtaista harkintaa. Osassa hovioikeuksia menettely on kuitenkin vielä huomattavasti joustavampaa ja pääkäsittely saatetaan aloittaa esimerkiksi jonain iltapäivänä ja hovioikeus katselee tallenteita seuraavana päivä sekä osapuolet antavat myöhemmin loppulausuntonsa. Ruotsalaiset ovat korostaneet sitä, että harkinnassa tulee kiinnittää huomiota jutun laatuun ja asianosaisten kannanottoihin. On syytä huomata, että Ruotsissa on erityisesti kiinnitetty lainvalmistelussa huomiota siihen, että todistelun vastaanottaminen viittausmenettelyssä ei ole huonompi menettely kuin käräjäoikeudessa laadittujen ääni- ja kuvatalenteiden katsominen yhdessä osapuolten kanssa. Hovioikeus voi viittausmenettelyssä perehtyä todistelutallenteisiin syvällisemmin jo etukäteen esimerkiksi katsomalla tiettyjä kohtia useampaan kertaan (ks. prop. 2015/16:39, s. 53) ja nostamalla sieltä ilmeneviä kohtia esille pääkäsittelyn siinä vaiheessa, jossa siirrytään mahdollisiin lisäkysymyksiin ja uudelleenkuulemisiin. Viittausmenettely mahdollistaa siten sen, että todistelusta esille nousevat kysymykset tulevat aiempaa paremmin keskustelun kohteeksi jo pääkäsittelyssä, jolloin osapuolet voivat loppulausunnoissaan kiinnittää erityistä huomiota tuomioistuimen esittämiin kysymyksiin ja esille nostamiin näkökohtiin.

Joissakin hovioikeuden käsittelemissä asioissa on kysymys siitä, että valituksessa esitetään ainoastaan väitteitä todistajan havainnontekomahdollisuuksista ja siitä, että hän ei ole nähnyt tapahtumaa koko ajan. On myös mahdollista, että muutoksenhaku on perustettu väitteeseen sisällöltään käytännössä riidattoman näytön riittävydestä. Näissä tapauksissa asiaa ei voida ratkaista tallennetta katsomatta, mutta asianosaiset pystyvät helposti asiaesittelyvaiheessa ja

loppulausunnossaan ajamaan asiaansa eikä heidän läsnäolostaan pitkiä aikoja kestävässä tallenteiden katselussa ole saatavissa merkittävää lisäarvoa. Jos hovioikeus harkitsee sen soveliaaksi ja tarpeelliseksi asian selvittämisen kannalta, on myös mahdollista se, että viittausmenettelyssä vastaanotettujen tallenteiden jälkeen siirrytään sellaisiin todistelutallenteisiin, joiden osalta on tarpeen varata osapuolille ennen loppulausuntoja tilaisuus kiinnittää hovioikeuden huomiota tiettyihin tallenteilta ilmeneviin yksityiskohtiin. Tämäkin osoittaa, että hovioikeudelle tulisi jättää mahdollisuus joustavasti harkita todistelun vastaanottamisen eri vaihtoehtoja pääkäsittelyssä.

Hovioikeuden mielestä viittausmenettelyn sitominen esitetyn tavoin aineiston laajuuteen ei ole hyvä ratkaisu. Jos Ruotsissa omaksuttua soveliaisuusarviointia pidetään liian epäselvänä ja halutaan säännökseen enemmän ohjaavuutta, olisi paikallaan ottaa laajuuden rinnalle asian laatu, todistelun merkitys ja asianosaisten esiin tuomat muut seikat. Tällainen sääntelytapa saattaisi kuitenkin johtaa siihen, että säännöksen soveltaminen johtaisi prejudikaattitarpeeseen, mitä ei voitane joka tapauksessa välttää. Esiityksen perusteluissa voisi toki olla paikallaan esimerkinomaisesti luonnehtia järjestelmää. Siinä voitaisiinkin esimerkiksi todeta, että käsittelyn kestäessä enintään yhden päivän virka-aikana, viittausmenettelyn käyttö edellyttäisi ainakin pääsääntöisesti asianosaisten suostumusta (day in court -ajattelu). Enintään kolmen päivän käsittelyissä annettaisiin suuri painoarvo asianosaisten kannanotoille ja jutussa esitetyn todistelun riitautuksen perusteille sekä jutun merkitykselle asianosaisille. Yli kolmen päivän pääkäsittelyissä viittausmenettelyä käytettäisiin yleensä, ellei sen käytölle ole aivan poikkeuksellista jutun laadusta ja todistelun kohteesta johtuvaa estettä.

Hovioikeus toteaa vielä, että kaikkein laajimmissakin jutuissa tulisi olla mahdollisuus katsoa tiettyjen todistajien kertomus osapuolten läsnä ollessa ja muut viittausmenettelyllä. Säännöksen joustavoittaminen ohjaisi myös tältä osin käytäntöä ja harkinnan perusteeksi tulisi enemmän se, miten valittu menettelytapa palvelee asian selvittämistä, eikä kysymys saisi olla pelkästään ajankäytöstä, vaan aina tulee kiinnittää huomiota substanssiin ja käräjäoikeudessa läsnä olleiden osapuolten esiin tuomiin näkökohtiin.

Hovioikeus toteaa myös, että joissakin tapauksissa asetelmat todistelun vastaanottamiselle saattavat olla niin selkeät ja yksiselitteiset, että asianosaiset kykenevät ilmaisemaan jo kirjallisessa valmistelussa sen, miltä kohdin melko laajakin todistelu vaikuttaa asian ratkaisemiseen ja mihin seikkoihin todistelussa tulee kiinnittää huomiota. Tällaisissa tapauksissa, joissa jutun ajaminen hovioikeudessa onnistuu suppeasti kirjallisessa valmistelussa, tulisi voida harkita myös sellaista menettelytapaa, että todistelu otetaan vastaan viittausmenettelyssä jo ennen suullista pääkäsittelyä ja että pääkäsittelyssä keskitytään mahdollisesti vain täydentävän näytön vastaanottamiseen sekä näytön arviointiin ja oikeudelliseen harkintaan. Menettely merkitsisi poikkeamista siitä kontradiktorisuuden periaatteeseen liittyvästä käsittelyjärjestyksestä, että asianosaisille tulee ensin varata tilaisuus esittää omat kannanotonsa ja kiinnittää vuorovaikutteisesti tuomioistuimen huomiota omiin tosiseikkoihin koskeviin argumentteihinsa. Tämän tulee kuitenkin olla samalla tavalla kuin Ruotsissa mahdollista, jos se harkitaan hovioikeusmenettelyssä soveliaaksi (prop. 2015/16:39, s. 50), koska tämä mahdollistaa joustavan ja tarkoituksenmukaisen oikeudenkäyntimenettelyn hovioikeudessa. Huomiota tulisi tuolloin kiinnittää jutussa esiin tulevien todistelukysymysten laatuun ja asianosaisten kantaan. OK 26 luvun 24 §:ssä tulisi tämän mukaisesti säätää viittausmenettely mahdolliseksi muutoinkin kuin vain suullisen todistelun osalta.

HOVIOIKEUSMENETTELYSSÄ VASTAANOTETUN HENKILÖTODISTELUN TALLENTAMINEN

Ehdotus lähtee siitä, että hovioikeudessa tehdään ainoastaan äänitallenne. Hovioikeudessa on jonkin verran ensimmäisen asteen pääkäsittelyitä, joissa olisi järjestelmän johdonmukaisuuden vuoksi paikallaan muodostaa oikeudenkäyntiaineisto samalla tavalla kuin kärjäoikeuden ensimmäisenä asteena käsittelemän jutun aineisto. Olisi myös johdonmukaista mahdollistaa todistajan uudelleenkuulustelun ja lisäkuulustelun aineisto samaan muotoon kuin muukin oikeudenkäyntiaineisto. Tämä olisi asianmukaista senkin takia, että tällaisiin tilanteisiin saattaa liittyä epäily perättömästä lausumasta, jonka selvittelyn kannalta samalla tavalla tallennettu kertomus olisi parempi pohja arvioinnille.

Tällaiset tilanteet olisivat varsin harvinaisia. Hovioikeuksien saleissa täytynee olla videolaitteistot etäoikeudenkäyntejä varten. Jos taltiointi vaatii erilaisen varustuksen, kaikkiin hovioikeuden istuntosaleihin ei olisi tämän takia tarpeen hankkia erikseen tallennusta varten kameroita vaan tarvittaessa voitaisiin käyttää näissä tilanteissa paikallisen kärjäoikeuden saleja. Tilanteet ovat kuitenkin sillä tavoin moninaisia ja on myös syytä antaa mahdollisuus kehittää menettelyä vastaisuudessa. Hovioikeuskuulemisen tallentaminen vain äänitallenteeksi voisi olla käytännön syistä ensisijainen vaihtoehto, mutta hovioikeus ei pidä tarkoituksenmukaisena kuvatallenteen tekemisen kieltämistä kategorisesti. Sen vuoksi olisi parempi säätää OK 26 luvun 27 §:n 4 momentti asiasisällöltään seuraavaksi:

” Todistajan, asiantuntijan sekä todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun henkilön kuulustelusta on tehtävä äänitallenne tai hovioikeuden määräyksestä kuva- ja äänitallenne.”
[säilytystä ja ensimmäisen asteen juttua koskevaan sääntelyyn vastaavat muutokset].

VIDEOIDUN TODISTELUN VASTAANOTTAMINEN KÄRÄJÄOIKEUDESSA

Hovioikeus pitää asianmukaisina työryhmän esitystä OK 6 luvun 12 §:n ja ROL 6 luvun 12 §:n muuttamisesta. Hovioikeus esittää kuitenkin harkittavaksi sääntelyä, että menettelyn soveltamisala käsittäisi ratkaisumallin seuraavaksi esiteltäviin ongelmatilanteisiin.

Ajoittain kärjäoikeus ja hovioikeus ovat päätyneet erilaiseen tulkintaan vanhentumiskysymyksessä. Joskus kärjäoikeus on ottanut vastaan näyttöä sekä vanhentumiskysymyksestä että pääasiasta, mutta päätynyt katsomaan saamis-oikeuden vanhentuneeksi. Jos hovioikeus päätyy vanhentumiskysymyksessä päinvastaiseen tulkintaan, tämä johtaa yleensä asian palauttamiseen ja todistelun vastaanottamiseen uudestaan kärjäoikeudessa. Samanlainen palautustilanne saattaa syntyä silloin, kun vahingonkorvauksen perusteen ohella myös vahingon määrästä vastaanottanut kärjäoikeus päätyy katsomaan korvausperusteen puuttuvan, mutta hovioikeus katsoo sen olevan

olemassa. Tällainenkin tilanne saattaa johtaa jutun palauttamiseen. Edelleen hovioikeus voi palauttaa jutun käräjäoikeuden puutteellisten perusteluiden vuoksi.

Kaikissa edellä mainituissa tilanteissa käräjäoikeudessa tulisi esityksen sanamuodon mukaan aina järjestää uusi pääkäsittely, jossa todistelu otetaan vastaan videolta. Hovioikeudet ovat joissakin tapauksissa palauttaneet asian puutteellisten perusteluiden vuoksi lainmukaisesti perustellun tuomion antamiseksi eli oikeudenkäynnin vaiheeseen, jossa pääkäsittely on jo päättynyt ja käräjäoikeuden tehtävänä on ainoastaan kirjoittaa tuomio (esim. THO 2005:27 ja I-SHO 2019:3). Käräjäoikeuden olisi tällöin mahdollista ratkaista asian uutta pääkäsittelyä toimittamatta, jos käräjäoikeus katsoo siihen edellytyksiä olevan. Toisin sanoen virhe voidaan korjata kirjoittamalla asianmukaisesti perusteltu tuomio, mikä luonnollisesti edellyttää sitä, ettei tuomari vaihdu. Hovioikeuden mielestä tällainen oikeudenkäyntiä nopeuttava ja asianosaisten kustannuksia säästävä menettelytavan pitäisi olla mahdollinen kaikissa edellä mainituissa tapauksissa. Edellytyksenä tulisi kuitenkin olla, että hovioikeus toteaa palautuspäätöksessä tällaisen menettelyn olevan mahdollinen eli palautuspäätöksestä tulisi selkeästi ilmetä, että juttu palautetaan pääkäsittelyn päättämisen jälkeiseen oikeudenkäynnin vaiheeseen käräjäoikeudessa. Siitä, menetelläänkö näin, päättäisi kuitenkin, kuten nykyisinkin puutteellisten perusteluiden kohdalla, käräjäoikeus asianosaisia kuultuaan.

Jutun palauttamisesta ei ole laissa säädelty ja menettely perustuu puhtaasti oikeuskäytäntöön sekä oikeuskirjallisuuden kannanottoihin. Sen vuoksi erillisen säännöksen ottaminen lakiin tästä tilanteesta ei ole täysin ongelmaton. Asian ottaminen sääntelyn piiriin edellyttäisi jutun palauttamisen sääntelyä laajemmin. Tämä ei ole tarkoituksenmukaista, koska kysymys on osittaisuudistuksesta. Hovioikeus esittää, että säännös laadittaisiin yleiseen muotoon niin, että se koskee kaikkia tilanteita, joissa käräjäoikeus ei pysty ratkaisemaan asiaa välittömästi pääkäsittelyn jälkeen. Lisäksi tulisi harkita myös mahdollisuutta poikkeustapauksissa turvautua viittausten menettelyyn. Näihin päämääriin päästäisiin muuttamalla säännöksen 1 momenttia alla mainitun suuntaisesti ja jättämällä esityksestä pois OK 6 luvun 12 a §:n muutosesitys sekä tekemällä vastaavat muutokset ROL-esitykseen. Perusteluissa voitaisiin sitten todeta säännöstä voitavan soveltaa edellä mainittuihin tilanteisiin, jos oikeudenkäynnin peruseriaatteiden noudattaminen ei vaarannu. Koska kysymys on menettelystä ensimmäisessä oikeusasteessa, olisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten täyttymisen varmistamiseksi syytä säätää viittausten menettelyn käytön edellytykseksi asianosaisten suostumus. Viime kädessä asia jäisi edelleen oikeuskäytännön ratkaistavaksi. Hovioikeuden muutosesitys on seuraava:

”Uudessa pääkäsittelyssä asia on käsiteltävä tarpeellisilta osin uudelleen. Aikaisemmin vastaanotettu suullinen todistelu voidaan kuitenkin ottaa vastaan uudelleen kuva- ja äänitallenteelta siltä osin kuin sillä on merkitystä asiassa. Erytisestä syystä suullinen todistelu voidaan ottaa vastaan asianosaisten suostumuksella pääkäsittelyssä asianosaisten ja yleisön läsnä olematta viittaamalla käräjäoikeudessa tehtyyn kuva- ja äänitallenteeseen.”

KUVATALLENTEIDEN JULKISUUS

Kuvatallenteiden luovuttamisesta käytettäväksi tuomioistuimen ulkopuolella voi aiheutua suuri riski niiden joutumisesta hallitsemattomasti sosiaaliseen mediaan. Toisaalta se, että tallenteita ei luovuteta myöskään syyttäjille, asianajajille, luvan saaneille oikeudenkäyntiavustajille ja julkisille oikeusavustajille merkitsee sitä, että he eivät pysty tehokkaasti valmistautumaan oikeudenkäyntiin. Heidän mahdollisuutensa rajata todistelun vastaanottamista ja harkita viittausmenettelyn perusteita asianmukaisesti saattaa vaatia käyntiä käräjäoikeudessa. Se voisi jäädä käytännössä tekemättä, jolloin tarkoituksenmukaisen hovioikeusmenettelyn kohteen rajaamiselle asetetut tavoitteet eivät käytännössä toteudu. Jos rajausta tapahtuisi syyttäjien tai tuomioistuimen aloitteen perusteella, avustajien tosiasiallisesti rajoitetut mahdollisuudet ajaa päämiehensä asiaa voisivat heikentää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (fair trial) toteutumisen mahdollisuutta.

Lainsäädännön valmistelussa tulee siten ottaa huomioon ristiriita yksityisyyden suojan, oikeudenkäynnin julkisuuden ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden tavoitteiden toteutumisen välillä.

Selvää on, että kuvatallenteita ei yksityisyyden suojan takia tule luovuttaa yleisölle eikä yksityiselle asianosaiselle. Hovioikeuden lausunnon valmistelun yhteydessä on esitetty eriäviä perusteltuja mielipiteitä kuvatallenteiden luovuttamisesta ammattimaisille toimijoille. Osa on pitänyt mietinnön kantaa perusteltuna.

Työryhmän esittämän täyskiellon osalta vastakkaisella kannalla olevat ovat tuoneet esiin, että se ei ole välttämätön suojaustoimi näiden toimijoiden osalta. Ruotsin sääntelyn taustalla on perinteinen jyrkkä täyskielto kuvaamisesta oikeuden istunnossa, josta ei ole haluttu luopua muiden kuin tuomioistuinten osalta. Ammattimaisten toimijoiden valvonnasta vastaavien tulisi edellyttää, että toimijoiden tietoturva ja tallenteiden säilytys on kunnossa. Teknisen kehityksen myötä saattaisi olla mahdollista järjestää katsominen niin, että näillä toimijoilla olisi mahdollisuus katsoa tallenne tuomioistuimen Aipa-portaalin kautta niin, että tallenteiden tallentaminen itselle ei ole mahdollista ja että katsomisesta jää lokitiedosto. Valvontamenettelyn mahdollistamien sanktioiden lisäksi sääntelyyn voitaisiin liittää myös kriminalisointi tällaisen aineiston luovuttamisesta ja huolimattomasta säilyttämisestä.

MATKAKÄRÄJIIN LIITTYVIÄ NÄKÖKOHTIA

Ruotsissa esimerkiksi Uumajassa toimiva Övre Norrlands hovrätt matkusti vielä noin 10 vuotta sitten suunnilleen yhtä paljon kuin Vaasan hovioikeus. Tänä päivänä he turvautuvat pääasiassa etäoikeudenkäynteihin, joita hoidetaan hajautetusti. Vakinaiset tuomarit ovat kertoneet, että kukin heistä matkustaa toiselle paikkakunnalle istumaan yleensä kaksi kertaa vuodessa. On selvää, että myös Suomessa pystyttäisiin ajan myötä järjestämään asia samalla tavalla. Ajan säästäminen ja työn kuormittavuuden sekä välittömien kustannusten alentuminen sekä tuomioistuinten että syyttäjien ja avustajien matkustuksesta olisi erittäin huomattava. Todettakoon, että kysymys on Ruotsissa ollut

pitkällä aikavälillä tapahtuneesta toimintatapojen vaihteellisesta muutoksesta, joka on vaatinut investointeja laitteisiin ja toimijoiden sopeutumista uusiin työtapoihin.

SIIRTYMÄSÄÄNNÖKSET

Uudistuksen toimeenpano on tarkoitus toteuttaa asiaryhmiin porrastaen. Kysymys on esityksen mukaan siitä, ettei kaikkia laitehankintoja ja asennuksia ehditä tehdä samanaikaisesti. Esitykseen ei liity tarkempaa kuvausta siitä, miten asennuksissa on arvioitu voitavan edetä. Asiaryhmäkohtainen etenemistapa viittaa kuitenkin siihen, että jokaisessa käräjäoikeudessa ja kaikissa hovioikeuksissa tulisi olla osassa saleissa laitteistot. Hovioikeudelle on syntynyt se käsitys, että ns. Aipa-salivarustelun yhteydessä oikeussalien kaapeloinnissa pyritään ottamaan jo huomioon videointimahdollisuus. Siten kysymys olisi ilmeisesti lähinnä laiteasennuksista. Hovioikeus esittää epäilyksensä siitä, onko salivarustelun tekeminen useassa vaiheessa yhdessä paikassa kustannustehokasta vai olisiko edullisempaa pyrkiä tekemään varustelu yhdellä kerralla oikeustaloittain.

Lain saattaminen voimaan maan eri osissa eri aikaan saattaa olla ongelmallista esityksessä todetuin tavoin, joskin saattaisi olla paikallaan selvittää, onko tällainen peruste aidosti ongelmallinen. Lisäksi voitaisiin myös selvittää, olisiko mahdollista ottaa käyttöön menettely sitä myötä, kun laitteistot ovat käytössä. Tulisi voida harkita, onko tällainen käyttöönottopa aidosti kansalaiset eriarvoiseen asemaan asettava. Onhan lain mukaan myöhemminkin mahdollista, ettei menettelyyn turvauduta, jos siihen on este. Tähän nähden olisi johdonmukaista, että lain tultua voimaan sitä ei sovellettaisi, jos laitteistoja ei ole asennettu. Kun lain käsittely eduskunnassa on loppusuoralla, on varmasti jo melko pitkälti selvillä asennusten aikataulu. Siten voitaisiin menetellä niin, että laki tulee voimaan ajankohtana, jolloin sitä pystytään jo pääsääntöisesti soveltamaan.

Esityksen mukaan uusia menettelytapoja sovelletaan juttuihin, jotka ovat tulleet vireille lain tultua voimaan. Käräjäoikeuksissa on varsin suuri määrä ns. UIV-asioita, jotka saattavat olla vireillä pitkiäkin aikoja. Niitä tulee aina silloin tällöin käsiteltäväksi hyvinkin satunnaisista syistä. Muutos vaikuttaa käytännössä vain vähän menettelyyn ennen pääkäsittelyä ja kaikkia aikaisemman vaiheen uusia säännöksiä voidaan ongelmitta soveltaa vanhoihinkin juttuihin prosessijohtomääräyksin. Sen sijaan pääkäsittelyvaihetta koskevaa sääntelyä ei voida soveltaa vanhoihin juttuihin, joissa ei ole nykyisen lain mukaan mahdollista pääsääntöisesti hyödyntää tallenteita. Tästä voisi seurata ongelmallisia ja suorastaan salakavaliala tilanteita. Hovioikeus katsoo, että lakia tulisi soveltaa kaikkiin juttuihin, joiden pääkäsittely aloitetaan lain tultua voimaan.

UUDISTUKSEEN LIITTYVÄ KOULUTUS

Ruotsissa keskusteltiin varsin paljon uudistuksen voimaan tullessa siitä, missä määrin ja missä tapauksissa todistajia kuullaan uudelleen. Käytännössä tätä tapahtuu varsin harvoin. Yhtenäisten

käytäntöjen ja menettelyperiaatteiden yhtenäinen soveltaminen edellytti haastattelutietojen mukaan paljon yhteistyötä hovioikeuksien välillä. Työryhmä on varsin onnistuneesti hahmottanut Ruotsissa omaksutut toteutustavat eikä asiaan ole mahdollista enemmälti vaikuttaa säännösten osalta. Kysymys on kuitenkin uudistuksen toteutuksen kannalta keskeisestä kysymyksestä. Uudistuksen onnistunut toimeenpano edellyttää sekä hovioikeuksien sisäistä että syyttäjille ja avustajille suunnattua koulutusta, joka on suunniteltava ja resursoitava hyvin. Aikanaan käräjäoikeus-, rikosprosessi- ja hovioikeusuudistuksen yhteydessä järjestettiin yhteistä koulutusta tuomioistuimille, syyttäjille ja asiamiehille. Sellaisen järjestämistä hovioikeuksien ja Tuomioistuinviraston yhteistyöllä tulisi harkita nytkin. Koulutus edistäisi uudistuksen läpivientiä ja yhtenäistäisi toimintatapoja. Sen yhteydessä tulisi muutoinkin edistää sellaisten toimintatapojen jalkauttamista, joilla oikeudenkäynnin painopistettä siirrettäisiin käräjäoikeuteen.

TALOUDELLISET VAIKUTUKSET SEKÄ VAIKUTUKSET HOVIOIKEUSTYÖHÖN

Ruotsissa on todettu, että pääkäsittelyiden kesto on uudistuksen myötä pidentynyt, koska todistelu on laajempaa. Istuntojen suunnittelu ja niiden tehokas ajoittaminen sekä peruutusten vähentyminen ovat kuitenkin vaikuttaneet toiminnan tehokkuuteen. Muiden toimijoiden ajansäästö viittausmenettelyn takia on myös vähentänyt kustannuksia. Tietoisuus todistelun vastaanottamisen ainutkertaisuudesta on myös ollut omiaan selkiyttämään ja sitä kautta jopa nopeuttamaan asioiden käsittelyä käräjäoikeudessa, vaikka joissakin tapauksissa sillä on myös saattanut olla todistelun vastaanottamisen ajankäyttöä lisäävä vaikutus. Taloudelliset vaikutukset ovat siten erittäin vaikeasti arvioitavissa ja riippuvat olennaisesti myös siitä, onnistummeko rajaamaan todistelua esityksessä edellytetyin tavoin. Se on puolestaan pitkälti kiinni käräjäoikeuksien, hovioikeuksien, syyttäjien ja avustajien valmiudesta omaksua tehokkaita työtapoja.

Työryhmä on pyrkinyt varsin perusteellisesti arvioimaan taloudellisuuden kannalta niitä muutoksia, jotka menettelystä seuraavat. Tällaisten laskelmien tekeminen on kuitenkin erittäin vaikeaa. Yleisemminkin voidaan todeta, että oikeudenhoidon järjestäminen on valtion velvollisuus eikä harkinnanvarainen meno. Kustannukset riippuvat siten siitä, kuinka paljon ja minkälaisia asioita tulee tuomioistuinten käsiteltäväksi, joskin vaihteluita eri vuosien välillä pystytään jossain määrin ennustamaan. Jos menojen lisäyksiä ja vähennyksiä pyritään kuitenkin tarkasti arvioimaan ja määrärahat mitoitetaan tämän mukaisiksi, muutoksen toteuttaminen onnistuneesti on hyvin epätodennäköistä. Oikeushallinnon monet uudistukset on budjetoitu etukäteen hyvin tiukasti ja säästöjen odotetaan toteutuvan heti uudistuksen tullessa voimaan – ja ennen sitäkin uudistuksen toteutuksen viipyessä. Tämä johtaa helposti siihen, että uudistuksen toteuttaminen jää puolitiehen ja siitä kunnolla resursoidulla toteutuksella saadut hyödyt jäävät syntymättä tai syntyvät vasta viiveellä. Ajattelutapaa tulisikin muuttaa niin, että uudistukset vaativat toteutuakseen investoinnin, jonka säästöt kertyvät vasta onnistuneen toteutusvaiheen jälkeen.

Hovioikeuden käsityksen mukaan käräjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa vuosittain vastaanotetun todistelun kesto olisi todettavissa Audico-järjestelmästä. Tämä saattaa kuitenkin olla teknisesti jossain määrin haastavaa, mutta ei ehkä mahdotonta. Selvitys olisi myös siinä mielessä hyödyllinen, että uudistuksen toteutuksen seurannassa saataisiin selville, miten uudistus vaikuttaa hovioikeuksien kokoonpanojen ajankäyttöön pääkäsittelyissä.

Hanke merkitsee erittäin suurta muutosta muutoksenhakumenettelyyn. Jos se toteutetaan huolella ja sen toteuttamiseen annetaan riittävät resurssit, uudistus tuottaa pitkällä aikavälillä myös säästöjä ja se on kannattava investointi. Jos uudistus toteutetaan liian niukoilla resurssoinnilla ja puutteellisella tekniikalla, saadaan aikaan oikeudenkäyntiaineiston laadun huononnuks ja käytetään turhaa aikaa katsomalla tallenteita, jotka soveltuvat huonosti muutoksenhaun ratkaisemiseen. Tuolloin myös hovioikeustyö saattaa muuttua nykyistä vähemmän houkuttelevaksi työtehtäväksi. Pitkällä aikavälillä hyvin toteutettuna uudistus voi kuitenkin merkittävästi parantaa hovioikeuden mahdollisuuksia ratkaista asia laadukkaasti. Myös hovioikeustyö voi pysyä mielenkiintoa herättävänä, jos oikeudenkäyntiaineisto saadaan kohdistettua tarkoituksenmukaisella tavalla.

LAUSUNNON KÄSITTELY

Lausuntoluonnos on käsitelty johtoryhmän laajennetussa kokouksessa 22.1.2021, sen jälkeen täydennetty luonnos koko henkilökunnalle järjestetyssä kuulemistilaisuudessa 12.2.2021 ja sen pohjalta muutettu luonnos laajennetussa johtoryhmässä 18.2.2021, jossa käydyssä keskustelussa se on saanut lopullisen sisältönsä ja johon ovat osallistuneet presidentti, kansliapäällikkö, osaston johtaja Petteri Korhonen, hovioikeudenneuvokset Annette Laukkonen, Tapio Kaarniemi sekä Johanna Borgmästars, asessori Jurkka Jämsä, hovioikeuden esittelijä Timo Juntunen ja notaari Heini Korpi-Hallila.

Vaasassa 19 helmikuuta 2021

Presidentti Tapani Vasama

Ma. kansliapäällikkö Heikki Hannelin

Holm Tiina
Vaasan hovioikeus